

ПРИВРЕМЕНА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА

После одласка 1. шумадијске бригаде из Шумадије (22. новембра 1943) знатно је појачан притисак непријатеља на одреде, организације КПЈ, антифашистичке организације и народ Шумадије. Окружни комитет Младеновца писао је 7. децембра 1943. Окружном комитету Пожаревца да се „Последњих два-три дана примећује концентрација непријатеља (СДС) према Космају...”⁷³. А 25. децембра Окружном комитету Крагујевца да „Ситуација код нас није повољна...”

Од 5. децембра, СДС и специјална полиција хапсили су и саслушавали људе по Космају тражећи политичке раднике и Космајски одред, а пошто су били поделили рејоне четници су држали зборове, хапсили, саслушавали, тукли и клали људе по селима, а остали по градовима.

Космајски одред повукао се у крагујевачки округ, осим 3. чете (командир Милан Лазаревић Мечка), која је одвојена од батаљона сама крстарила Космајем и Посавином. Но, и она је 30. децембра кренула, из Посавине, у састав батаљона. Због неповољне ситуације у младеновачком округу Окружни комитет је 25. децембра писао Окружном комитету Крагујевца:

„... Ми мислимо да наш одред остане код вас док несреди ствари са овом четом која стиже и док му доставимо подробнија обавештења о непријатељу који је сада овде многобројан и свуда разбацан. . . ,”⁷⁴

Слично стање је било и у крагујевачком округу. Окружни комитет извештава Покрајински комитет Србије 6. јануара 1944. да је после одласка 1. шумадијске бригаде „реакција прилично ојачала”, а нарочито четници који су вршили масовну мобилизацију, кретали се у групама од 150 до 300 људи, спроводили терор, и злочиначки убијали сараднике НОП-а, па наставља:

⁷³ *Зборник*, том I, књ. 5, док. бр. 142.

⁷⁴ Архив Србије, ОК Ар.-286.

„За последњих неколико дана заклали су више од 40 људи и жена у срезу орашачком и опленачком. Они су терором страховито заплашили људе који по позиву четника одлазе у њихове одреде. Ко се не одазове запале му кућу или закољу неког од укућана. Од закључења споразума капетана Калабића Николе и немачког команданта Крагујевца четници, Немци, жандарми и Бугари заједнички се боре против 1. шумадијског НОП одреда. Четници су добили од Немаца приличне количине муниције и моментално су јачи од одреда, али су се потпуно компримитовали, тако да их народ третира као слуге окупатора“⁵

Снаге непријатеља, прикупљене у Шумадији за борбу против 1. шумадијске бригаде, окренуле су се после њеног одласка и проласка 1. јужноморавске бригаде, против 1. шумадијског и Космајског одреда. Циљ непријатеља је био да обезбеди саобраћајнице за несметане покрете својих трупа, да настави економску експлоатацију и пљачкање Шумадије и да, користећи зимске услове, бројно јачи, боље опремљен и наоружан уништи НОП одреде у Шумадији⁶

Ради успешније борбе против непријатеља требало је тако организовати партизанске снаге да делују јединствено и да се у борби испомажу. О томе Душан Петровић Шане пише 10. децембра 1944. Покрајинском комитету Србије:

„Налазим да је нарочито потребно да дође до што тешње сарадње између ОК Крагујевца и ОК Космаја, ради тешње и чвршће сарадње Шумадијског и Космајског одреда. Данас у толико пре што се реакција концентрише и на њихов и на наш терен“⁷⁶

Космајски и 1. шумадијски одред састали су се 21. децембра 1943. у Крушевици, где је био и делегат Покрајинског комитета Душан Петровић Шане. Сутрадан су при улћску у село Бистрицу, са источне стране наишли на четнички одред Живана Ђорђевића Тице. Напале су га по једна чета из сваког батаљона и у краћој борби раниле неколико четника, 4 убиле, а 3 мобилисана сељака заробиле и пустиле кућама. Заплењена су два пушкомитраљеза, неколико пушака и нешто муниције.

У 15 часова 1. чета 1. шумадијског батаљона напала је железничку станицу Барошевац у тренутку када је у њој стајао мешовити путничко-теретни воз. Ухваћена су два сарадника окупатора, заплењено два вагона сувих шљива, упућених у Немачку и подељено сељацима, локомотива је сама пуштена под паром па је искочила из шина, запаљено је 10 вагона, порушене су скретнице, покидане везе и разбијени уређаји за везу у железничкој станици и месној пошти.

Из Барошевца су се батаљони вратили у Бистрицу и ухватили четничког команданта села Чедомира Гајића, Миљивоја Лазаревића,

⁷⁵ Архив за раднички покрет Југославије, Србија 11/149.

⁷⁶ Архив Србије, ПКС-445.

Драгомира Јовичића и Милорада Николића. Сва четворица су са-слушана. Утврђена је одговорност прве тројице за погибију секре-тара руководства КПЈ и СКОЈ-а лазаревачког среза, 6. маја, и 4 борца Колубарске чете, 8. децембра 1943. у Бистрици, па су осу-ђени на смрт стрељањем. У селу је сазван збор на коме је објаш-њена пресуда, која је потом извршена. Имовина стрељаних дели-мично је конфискована за потребе јединица.

Овде је реорганизован Кјрдајски батаљон[^] и то тако што су борци млађих годишта груписани у другу, од тада омладинску чету, у којој је актив СКОЈ-а иначе најбоље радио.

Увече 22. децембра батаљони су се пребацили у село Мали / Црљени-"[~](осам километара источно од Лазареваца[^] заселак Смиља-/[^] нићи, где је Душан Петрови?Г Шане одржао састанак са штабовима" батаљона. Расправљало се о томе како заштитити села Шумадије од \ терора, а батаљоне и сараднике НОП-а од уништења.

Закључак је био једнодушан: да се групама од 150 до 300 чет-ника које су се кретале на овом терену, у постојећим условима борбе најуспешније може супротставити ако оба батаљона дејствују као целина, тј. бригада, под једном командом.

Одлучено је да се формира Привремена шумадијска бригада од два постојећа батаљона. Шумадијски је добио нумерацију 1. а Космајски 2. батаљон бригаде.⁷⁷ Штаб бригаде је изгЛбДао' сгвако: командант Илија Јовановић Лала, до тада командант 1. шумадиј-ског одреда, заменик команданта Иван Стефановић Срба, до тада командант Космајског одреда (налазио се у болници) и политички комесар Јован-Јова Роган, до тада политички комесар 1. шумадиј-ског одреда. Бригада је зјупно бројала око 180 бораца.

Ниједан одред није могао сам формирати бригаду, а масовнији прилив нових бораца очекивао се тек у пролеће.

Бригада је названа Привременом, прво, зато што за њено фор-мирање није пос[^]ојало ни наређење ни одобрење вишег руковод-ства (ако се утврди да је њено формирање погрешно, лако' Ју је рас-формирати) а затим, што је њена формација сматрана еластичном у том смислу што >æ предвиђало да се батаљони у случају потребе раздвоје и пређу на самостална дејства, односно да се сваки врати у свој одред, док се поново не створе услови за заједничка дејства. Предвиђено је да бригада делује на подручју округа у којем су у том моменту услови били повољни.

⁷⁷ Састав батаљона био је следећи: 1. (шумадијски): командант Душан Репад (Пера Књијар), политички комесар Аца зв. Железничар, а заменик политичког комесара Димитрије-Димче Кораћ, после њега Славко Зече-вић Влада, командири чета: 1. Светомир Андрић (Света Даросавац), 2. Ду-шан Павловић Бора и 3. Бранко Ковачевић, а политички комесари Бата Ђурић, Никола Десница и Рада Вујачић Ружа.

Други (космајски): командант Милан Живковић Ујак, политички ко-месар Драгутин Павличић Душко, интендант Десимир Самарцић Босанац, командири чета: 1. Душан Поповић Вуја, 2. Никола Јешић и 3. (тада одсутни) Милан Лазаревић Мечка, а политички комесари Живадин Радојевић, Родо-љуб Андрић и Радомир[^] Николић Милош.

Шумадијски батаљон је имао" око 80, а Космајски око 100 бораца.

Изван састава бригаде дејствовале су самосталне десетине. У извештају Покрајинском комитету Србије Душан Петровић Шане пише 6. јануара 1944. да ће се при среским руководствомима формирати тројке. При Окружном комитету Крагујевца тада је дејствовала једна самостална ударна десетина. О тим групама је 1. јануара 1944. године пред полазак из болнице у Привремену бригаду Иван Стефановић Срба писао Окружном комитету Младеновца:

„Видим да сте одреду писали да се врати натраг. Пошто је наш одред са Шумадијским формирао бригаду његово одвајање ће бити мало отежано ... ја сам и тог мишљења да пошаљем две петорке: једну за срезове младеновачки, јасеновачки и орашачки. А другу: за космајски, грочански и подунавски. Ове петорке ће сваких 15 дана одржавати везу са одредом. Задачи су им ликвидације, прикупљање људства и оружја и друге потребне акције. Оне ће се стављати на располагање среским повереништвима. Петорке ће извршавати своје задатке без обзира да ли ће се одред одвојити од бригаде или неће ...”⁷⁸

У боље организованим селима дејствовале су и сеоске борбене десетине.

Активним, често истовремежим дејством свих ових јединица на подручју Шумадије, непријатељ је навођен на погрешне процене и одлуке, на цепање и развлачење снага.

Формирање Привремене шумадијске бригаде заслужује посебно критичко разматрање и оцењивање. Овде ћемо остати само на једној констатацији. После одласка 1. шумадијске бригаде у Шумадији су остала само два одреда а притисак непријатеља је осетно појачан. Делегат ПК Србије Душан Петровић Шане и штабови одреда су оценили да ће у насталој ситуацији издржати и снаге најбоље сачувати ако формирају бригаду каква је била 1. шумадијска. Све се то догађало око месец дана после одласка 1. шумадијске, када су тешки зимски услови, због којих је, поред осталог 1. шумадијска кренула ка слободној партизанској територији у Санцаку, били још тежи. У Шумадији је тада остало мало бораца и руководилаца, и са мање борбеног искуства од оних који су отишли са 1. шумадијском. Зимски услови у којима је новоформирана бригада дејствовала били су врло тешки. На отвореном простору и великом снегу најтеже је било сачувати тајност покрета јединица бригаде. А све је то изразито утицало на њена каснија дејства.

ПРВЕ БОРБЕ ПРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ

Из Великих Црљена бригада се пребацила у Пркосаву, где је борцима 23. децембра објашњен значај њеног формирања. Тог дана су

⁷⁸ Архив Србије, ОК Мл.-345.

обучавани у чувању војне тајне, говорено им је о војној дисциплини и о поступку са заплећеном опремом, а 2 (омладинска) чета 2. батаљона учила је развијање у стрелачки строј. Увече је бригада кренула ка Венчанима. У засеку Каменици наишла је на мању групу четника са којима се 24. децембра препуцавала једна чета бригаде. У току 24/25. децембра бригада се пребацила у рејон Гараша и Трбушнице, а ујутру, 26. децембра, осванула је у селу Драгољу. Око подне је обезбеђење открило да се један одред СДС преко Калањеваца и Живковаца враћа у Белановицу после завршене потере за политичким радницима Качерског среза а у Босути се налазио 5. батаљон Качерске четничке бригаде. Штаб Привремене бригаде је одлучио да нападне одред СДС и четнике.

Под заштитом магле, 2. батаљон је поставио заседу одреду СДС у Живковачком гају. Када је одред СДС ушао у заседу, засут је изненадном ватром. Убијен је жандармеријски потпоручник Лазар Тинтор и 5 стражара СДС, више их је рањено и 1 заробљен. Четници су кренули у помоћ одреду СДС, али их је дочекао и одбацио 1. батаљон. Убијен је 1 четник. Из батаљона су рањена 2 борца. Борба је трајала од 14 до 15 часова, када се одред СДС повукао у Белановицу.

Бригада је 27. децембра осванула у Босути, избацила из села мању јединицу четничког корпуса КГГ и ту преноћила. У току дана је извођена политичка и војна обука (прорађиване су теме „Однос партизана према краљу“ и „О религији“, а борци су обучавани у гађању и развијању у стрелце).

Увече 28. децембра, бригада се преко Прженог брда (триг. 376) пребацила у рејон Вукосаваца и Ветрила, где је сутрадан преданила.

Омладинци села, који су према наредби четника изводили предвојничку обуку, распуштени су кућама. У 2. батаљон се вратила 3. чета, која се од батаљона одвојила 20. децембра, и у току борбе са четницима у Великој Иванчи имала 22 борца. У четатама су обрађене теме „Држање партизана према народу“, и „Важност хигијене за здравље бораца“.

Одржавање личне и колективне хигијене имало је велики значај за борбену готовост бригаде, мада је било тешко изводљиво. Стални покрети, кратки одмори, лоша одећа и обућа, нередовна и доста скромна исхрана угрожавали су здравље бораца. А није било ни амбуланти, болница, лекова ни стручног медицинског кадра. Разболети се, најчешће је значило: остати сам у некој земуници на бризи сарадника. Тога су били свесни борци и старешине па су и у најтежим условима живота и борбе водили велику бригу о хигијени и чувању здравља. То је бригаду сачувало од многих недаћа. За читаво време њеног постојања није био ни један случај епидемије. У исто време четници су често оболевали од тифуса иако су живели у много повољнијим условима.

Командант 5. батаљона четничке Качерске бригаде известио је 28/29. децембра свога команданта бригаде да су се партизани појавили у Босути, са намером да преко Живковаца пређу у колубарски срез. Зато су 4. и 5. батаљон Качерске бригаде са среским

одредом СДС из Белановице, 29. децембра ујутру посели Живковце, а део јединица Корпуса КГГ био је планиран да нападне и саму бригаду.

Бригада је кренула у супротном правцу и пребацила се у Вукосавце и 29/30. децембра стигла у Брезовац, где се задржала да предани. Правац Каменар—Брезовац затворио је 1, а Шаторња—Брезовац 2. батаљон. Ујутру 30. децембра, једна тројка је покушала да приведи Богдана Вујанића из Брезовца, али је он био обазрив, успео да побегне у Тополу и јави одреду СДС где се налази бригада. Непријатељ је одмах кренуо за њом среским одредима СДС из Тополе и Аранђеловца и са четницима 2. бригаде корпуса КГГ из Страгара и Шаторње.

Штаб 2. батаљона радио је на реорганизацији 3. чете када је обезбеђење, нешто после 10 часова, јавило да непријатељ наступа од Аранђеловца, Тополе и Страгара према Брезовцу. Приближавао се из три правца покушавајући да опколи бригаду. Борба је почела око 11 и трајала до 15.30 часова.⁷⁹

Главнина СДС — чета јуришног батаљона капетана Карића и срески одред СДС из Аранђеловца са око 200 стражара нападала је из правца Каменар—Брезовац. Између Каменара и Брезовца њих је упорном одбраном зауставила група од 22 борца 1. батаљона.

У исто време 2. бригада корпуса КГГ напала је из правца Доња Трешњевица—Брезовац, али је противнападом 2. батаљона одбачена ка Шаторњи.

Штаб бригаде је искористио овај успех да бригаду повуче. Курир Радован Грујић (Мали Лика) успео је да пренесе наређење Славку Зечевићу да се група од 22 борца повуче преко Вукосаваца. Међутим, око 15 часова, јединица СДС која је са Каменара продирала преко Велике Баре ка Ветрилу, у бок 2. и осталих делова 1. батаљона, била је обишла ову групу и пресекла јој правац повлачења. Група је наставила борбу и задржала непријатеља штитећи повлачење бригади, која се после одбацивања четника ка Шаторњи, делом преко Горње Трешњевице, а делом преко Јеловика повукла у Босуту.

Губици непријатеља нису утврђени. Из бригаде су погинула три борца (Објзад Михаиловић Јастреб, Мирко из Селевца и Мика Џамбас из Осипаонице), а 4 лакше рањена.

Од бригаде је била одсечена и сутрадан је сустигла једна група бораца, а друга се тек после два дана вратила у бригаду.

Група бораца са положаја испред Брезовца пробила се преко Венчаца у Липовац, и успоставила везу са политиким радницима Живомиром Несторовићем и Душаном Радоњићем, са којима се пребацила у Даросаву (Партизани), у заселак Грујићи где се састала са бригадом.

Вршилац дужности команданта четничког Рудничког корпуса капетан Милијан Јовановић, приметивши да се „комунисти често крећу северном периферијом качерског среза" наредио је 30. де-

⁷⁸ Према извештају СДС борба је почела у 16 и трајала до 20 часова.

цембра да се Качерска бјригада распореди на том простору подељена у три групе. Првој групи (1. и 2. батаљон) наредио је да стално контролишу општину Јарменовци и села Босуту и Драгољ, до цеста Белановица—Јеловик, другој (4. и 5. батаљон) да стално контролише села Калањевце и Широковац, до цесте Белановица—Јеловик, трећој (3. батаљон) да одржава везе са Таковском четничком бригадом, на супротном крају среза, и контролише остала села. Првој и другој групи је такође наређено да буду у сталној вези са јединицама корпуса КГГ у орашачком и опленачком срезу. Четнички командант је сматрао да су тако груписане снаге способне да „воде борбу са партизанском групом која се појављује у том рејону”.⁸⁰

Бригада је 31. децембра стигла у Босуту и у њој остала два дана. Прву борбу у 1944. години водила је 2. јануара у 11 часова у Крушевици, где је напала 1. и 4. батаљон Лазаревачке четничке бригаде. Борба је вођена до 15 часова, убијен је 1, а рањен 1 четник. Четници су се у нереду повукли, а бригада се пребацила у Калањевце.⁸¹

Из Калањеваца се бригада 3. јануара увече пребацила у Барошевац где је демолирала железничку станицу.

Обавештен да је у Крушевици заноћило 70 четника, штаб бригаде је одлучио да их нападне. Из Барошевца бригада је преко Трбушнице, пред зору стигла у Крушевицу. Четници су пружили јак отпор, па је борба продужена 4. јануара до после подне. Тада је четницима стигао у помоћ срески одред СДС из Белановице, а упућени су били немачка јединица и срески одред СДС из Лазаревца. Уз њихову помоћ, четници су се пробили у Трбушницу, а бригада се пребацила на Крушевички вис, где је 1. батаљон заузео положај према Вагану, а 2. према Крушевици. Пред саму ноћ, бригаду су напали преко Вагана срески одреди СДС из Белановице и четници из Крушевице. Бригада се под борбом повукла ка Брајковцу и пребацила у Калањевце где је преноћила. У тој борби тешко је рањен и убрзо умро борац звани Кореја. Непријатељ је имао више убијених и рањених, али тачан број није утврђен. Заробљена су три мобилисана сељака и пуштена кућама.⁸²

Ујутру, 5. јануара, бригада је код Живковаца и Калањеваца разбила 5. батаљон Качерске четничке бригаде, а затим се преко Вагана, Крушевице, Малих Црљена и Рудоваца прдбацила у Венчане.⁸³

БРИГАДА У МЛАДЕНОВАЧКОМ ОКРУГУ

Из Венчана се бригада 6. јануара пребацила у Дрлупу где је обавештена да се у Дучини налази 4. бригада четничког корпуса КГГ. Око 16 часова, бригада је напала четнике и после краће борбе при-

⁸⁰ Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 49/4.

⁸¹ Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 13/5.

⁸² *Зборник*, том I, књ. 7, док. бр. 12.

⁸³ У засеоку Каменици, на сеоском гробљу, сахрањен је борац Кореја.

морала их да напусте Дучину. Убијен је наредник Најдан. Четницима је убрзо стигао у помоћ срески одред СДС из Сопота и напао бригаду у Дучини, али је одбијен. Да би заварала непријатеља бригада се одмах вратила у Даросаву. Брз ноћни повратак бригаде у Даросаву обмануо је четнике о правцу и циљу њеног кретања, што је било важно постићи.

Стални покрети и борбе, нередовна исхрана бораца, слаба одећа и обућа у зимск^б време — све је то доста ^и исцрпilo борце, тако да су борбене могућности бригаде у том тренутку биле битно смањене. Уза све те ^и које недостајала је муниција, што је и био највећи проблем бригаде. На основу оцена да ће део тих проблема моћи да се реши ако се бригада пребаци на подручје Младеновца, где није била од свог формирања, она се тамо и упутила. Требало је да на том терену сузбије развој четничких организација, али и да се обуче, обује, снабде муницијом и одмори.

Увече 6. јануара, бригада је стигла на Бобију (триг. 288) одакле је предвођена политичким радницима, променила правац кретања. По снегу и хладном времену, преко Рогаче, Неменикућа и Ђуринаца пребацила се преку ^и цесте и пруге Београд—Младеновац и 7. јануара осванула у Малом Пожаревцу. Марш је био врло напоран. У снегу су остали трагови који су откривали њен правац кретања.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане писао је 6. јануара 1944. Окружном комитету Младеновца:

„Ваши батаљони са нашим кренуо је у правцу вашег терена. Он ће доћи до Попајевог села (Миодраг Николић Попај, из Малог Пожаревца — И. Б.). Они се крећу у формацији бригаде, ради јединства команде и ради успешнијег извођења акција и да би се бар донекле очувала тајност преласка на овај терен. Дакле, до неког стварног формирања бригаде није дошло, нити таква директива постоји . . .

Војни руководиоци оба батаљона у дискусији једнодушно заступају мишљење да би због настале ситуације (велика концентрација четника и њихово кретање у великим групама) било много zgodније да се оба батаљона крећу заједно у формацији једне бригаде на оба терена, а да за ситније акције формирамо тројке у сваком срезу. Ситуација на нашем терену још мало па захтева тако кретање. Интересује ме шта ви мислите о томе . . .”⁸⁴

У писму се оцењује и стање у 2 (космајском) батаљону, траже подаци о непријатељским снагама, њиховом распореду и начину дејства на подручју младеновачког округа и настоји на чвршћим везама.

И члан Окружног комитета Младеновца Марко Никезић пише 7. јануара секретару Окружног комитета Дражи Марковићу:

⁸⁴ Архив Србије, ОК мл-352. Према овом писму бригада није формирана, јер не постоји наређење о томе, а батаљони се ипак крећу у формацији бригаде, ради јединства команде, успешнијег извођења акција итд.

„Јутрос је, стигла у село П.(ожаревац) бригада састављена из нашег и шумадијског батаљона . . .

Мечка (Милан Лазаревић, бивши командир 3. чете — И. Ђ.) није отишао са својом четом у Шумадију. Напустио је. Из Малог Пожареваца са њим је 23. децембра пошло 30, а стигло у батаљон 23 борца.

Сад је у батаљону добро стање: има три чете, једна је омладинска. Кажу да су курјаци. Хвале их Душко и Шуца. Оскудевају у муницији и обући . . .

Ти ми пиши где ће ко, у вези Павловог (Душан Петровић Шане — И. Ђ.) предлога да неко од нас иде са батаљоном. . .⁸⁵

До 10. јануара, корпус КГГ и Смедаревски корпус, са око 800 четника, користећи одсуство јачих партизанских снага наставили су терор по селима младеновачког округа: у Биновцу су Јзгуклали 8 људи и једну жену; у Суводолу су батинали' више људи; у Сенаји су заклали 10, а претукли 80 људи; у Великој Крсни заклали су шесторицу итд. Присилно ~тту""мобилисали неке сељаке у Суводолу, Врбовцу, Селевцу, Михаиловцу и Дубрави. У -селима су успостављали своје организације и обавештајну службу. Где су год дошли четници су клали, убијали, батинали и претили. У то време око 400 четника налазило се у уском појасу око Гроцке, северно и јужно од пруге Мала Крсна—Београд.⁸⁶

Такво је било стање кад је стигла Привремена бригада. Секретар Окружног комитета Дража Марковић одговара 8. јануара Марку Никезићу:

„Моје је мигањење да сад боравак бригаде искористимо што више . . . Ти одмах да кренеш са њом и останеш до среде . . . Види са штабом гита мисле: да се крене за Подунавље, Јасеницу или Посавину. Добро би било и на једну и на другу страну. То зависи од њиховог боравка на нашем терену.

Формирајте бар три петорке: једна за Подунавље и Јасеницу, друга за Младеновац и Гроцку, а трећа за Посавину.

Дао сам Вану 75.000 динара за набавку одеће и обуће за борце“.⁸⁷

У Малом Пожаревцу бригаду су дочекали политички радници. Селоје^иначе било стална партизанска база. О обезбеђењу и збрињаВањубригаде старало се цело село. Борци^су_____јануара и парили одела, окупали се, пресвукли и одморили. Подељени су ттм и опанци које су, за новац издвојен у ту сврху, купили чланови Партије из Поповића. Среско партијско руководство Младеновца предало је бригади 1 пушкомитраљез и већу количину муниције. Бригада је снабдевена и већом количином санитетског материјала.⁸⁸

⁸⁵ Архив Србије, ОК Мл.-352.

⁸⁶ Архив Србије, ОК Мл.-350, 355, 356. и 357.

⁸⁷ Архив Србије, ОК Мл.-354.

⁸⁸ Архив Србије, ОК Мл.-384.

Четници су били опрезни и будни. У селима су организовали страже и обавештајну мрежу. Народ је био заплашен. Због тога се бригада није смела дуже задржавати на једном месту. Њен штаб је, после саветовања са политичким радницима, одлучио да се бригада пребаци у грочански срез да би се два дана одморила од борби и маршева. Зато се 8. јануара у 4 часа пребацила у Дражањ.

Непријатељ је брзо реаговао. Штаб бригаде је већ после подне обавештен да су се на два места између железничких станица Мала Иванча и Умчари, на отвореној прузи, зауставиле композиције из којих се искрцавају Немци и припадници СДС и СДК, са тешким наоружањем. Непријатељ је намеравао да затвори линију која води железничком пругом Београд—Мали Пожаревац—Умчари и спречи повратак бригаде ка Космају, да је набаци на Дунав, разбије и уништи. Штаб бригаде је добро проценио непријатељеве намере. Закључивши да је дужи боравак на том подручју опасан (непријатељ је био бројнији, могао је да прикупи јаке снаге из суседних гарнизона и да њима брзо маневрише дуж пруга и цеста) штаб бригаде је одлучио да се бригада одмах пробије ка Посавини.

У 17 часова бригада је кренула из Дражња ка Малој Иванчи. За њом су у Дражањ упали четници, ухватили једног заосталог борца и стрељали. Пошто је вешто избегла непријатељски распоред, бригада је из Мале Иванче скренула на југ, прешла пругу Београд—Мала Крсна, прошла кроз Поповиће и пребацила се код Ропчева преко цесте и пруге Београд—Младеновац. У свануће 9. јануара стигла је у Бабе и ту се одморила. Овим смелим и благовременим маневром бригада је онемогућила непријатеља да јој наметне борбу у неповољним условима и пробила се иза његових леђа, где је имала више простора за борбу и боље услове за промену положаја.

Око подне 9. јануара бригада је кренула из Баба и напала четнике 4^а бригаде корпуса КГГ, који су се, после пораза доживљеног 6. јануара у Дучини, прикупљали у Стојнику (сопотском). Један одред СДС напао је бригаду из Сопота, али је одбачен. Четницима је у међувремену стигла помоћ из Посавине. Ипак, бригада је све њих до мрака избацила из Стојника и Губеревца. Пошто се свркло, бригада се пребацила у Барајево, у заслак Равни Гај, и у њему преноћила. Ту се састала са тројицом политичких радника из Посавине. У току дана из 3. чете 2. батаљона једна десетина је пућена у Подунавље по муницију а 2 борца су дезертирала.

Ујутро, 10. јануара, бригада је била у Губеревцу, са једним батаљоном је посела правац Бабе—Губеревац—Равни Гај, а другим правац Лисовић—Губеревац. Непријатељ се био повукао: одред СДС у Сопот, а четници у Посавину. Око 14 часова бригада је, заједно са политичким радницима, прошла кроз Лисовић, испред Бељине је одбацила мању четничку јединицу и по мраку стигла у Сибницу, где је преноћила 10/11. јануара!

Из Сибнице се прш^да^ Јсутрадан ^^ Гребацила у Миросаљце где је разбила мању четничку јединицу ТцродуЗсила—за-Ст^мово, и ту

праноћила. Тог дана су из 2. батаљона дезертирала још 4 борца, међу којима ЈеданГ члан КПЈ.

Штаб 27. батаљона је анализирао појаву напуштања јединица и закључио да нису сш^1ШЈ1^-су-ла униниШ. дезертери. Неки су у борбама изгубили везу па, нашавши се на непознатом терену, нису успели поново да је успоставе и зато су се враћали у своја села, где су се повезивали са политичким радницима и настављали борбу. Ипак, било је и случајева дезертерства. Од уласка у састав бригаде, из 2. батаљона дезертирало ј^ јј...бораца из Болеча, а у јануару још 4 борца (два из Дражња и два из Брестовика)⁷ а било је и других СЈручајева!⁸⁰ Штаб је закључио да су узроци дезертерства—тешки услови живота и борбе и недовољан војни и политички рад. ЗапажеШ је да су дезертирања чешћа што се~5батаљон више удаљава од родних Рјордјта. Штаб *је~"појачао војни и политички рад; борцима је на стварним примерима указивано како је прошла већина оних који су се самовољно удаљили из јединице (четници су их похватили, заклали или убили на други начин) и објашњено је да се борба против непријатеља мора водити свуда, а не само око својих села. Највише је истицана потреба да се напори и тешкоће издрже до пролећа, када ће бити лакше.⁹⁰

ПОНОВО У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ

УЈУ^РУ> 12. јануара, бригада је кренула ка Рудовцима. Испред Пркосаве наишла је на четнике, напала их и разбила. Убила је три четника, а једног заробила. Заплењено је мало муниције. Нешто касније, када су борци излазили из села, четници су изненада отворили ватру на њих. Рањен је политички комесар бригаде Јован Роган. Четници су брзо разбијени, бригада се пребацила у Рудовце и у њима преноћила 12/13. јануара. У току ноћи порушене су скретнице, демолирана железничка станица Рудовци и разбијена четничка сеоска стража. Сутрадан, 13. јануара, бригада је продужила покрет преко Трбушнице и Крушевице ка Прогореоцима, где је 13/14. јануара наишла на четнике и у краћем сукобу их разбила и убила двојицу.

У 2. батаљону је 14. јануара Душан Петровић Шане формирао батаљонски биро КПЈ, од 7 чланова, и дао му упутства за рад. Биро је требало да усмерава целокупан морално-политички живот и делатност, да подиже борбени морал, развија другарске односе међу борцима и организује политички рад у народу. Чланови бироа, не-

⁸⁹ Архив Србије, ОК Мл.~394.

⁹⁰ Судбина бораца који су се, стицајем околности или својом вољом, удаљили од бригаде је тројака: део њих су, по снегу, усамљене, похватили четници, који су се непрекидно кретали за бригадом, поклали их или стрелићали; други су се пјробили до својих села и тамо предали четницима. И они су, углавном, побијени. У трећој групи су они који су случајно изгубили везу, па су се пробили до својих села, повезали са политичким радницима и наставили да се боре. Њих је највише.

искусни и надовољно припремљени, састајали су се сваког дана да се договоре шта и како треба да раде.⁹¹

У овом периоду су у окружним комитетима Младеновца и Крагујевца још увек постојале извесне недоумице око Привремене бригаде. Та два комитета су одржавала сталну везу и размењивала мишљења и искуства о војним, политичким и организационим проблемима борбе, па и о бригади. Окружни комитет Младеновца писао је 14. јануара Окружном комитету Крагујевца:

„Батаљон (2. батаљон Приврелене бригаде — И. Ђ.) се са нашег терена повукао назад, у правцу вашег терена.

Непријатељских снага нема, сем IV добровољачког батаљона (СДК — И. Ђ.) и сталних среских одреда СДС по среским местима. Дражиновци вршијају по свим срезовима и врше велики терор. Најјачи и најбезобзирнији су у Посавском и Грочанском срезу. Сада мобилишу ...

Немци који су наишли када је батаљон био ту одмах су отишли . . .

Три петорке су остале на нашем терену ...

Присуство нашег одреда је нужно. Ми смо детаљно продискутовали о могућностима опстанка наших снага и мишљења смо да би то најлакше могло ако би од нашег батаљона створили неколико чета од по 30 бораца. Тако би се могла очувати унеколико и конспирација, а таква формација је и погодна за акције поготову за „чупавце“, који данас и јесу наша највећа сметња. Шта ти мислиш о томе?

Што се тиче муниције ми смо предузели све мере, како би обезбедили потребе одреда . . .”⁹²

А поводом повратка бригаде у крагујевачки округ, Душан Петровић Шане пише 16. јануара Окружном комитету Младеновца:

„Бригада је читава и здрава стигла на овај терен. Успут није имала неких нарочитих борби . . . Разлог је муниција. Очекујемо је од вас. По причању војних руководилаца, код вас тога има још у приличној мери. Другови, потребно је да активирате све партијце и симпатизере у прикупљању муниције. Без тога не можемо уопште извести неку замашну акцију. Схватите то као један од прворазредних задатака, који стоји пред вашом партијском организацијом. Друго, приличан број бораца имамо босих. Ви са своје стране потребно је да предузмете све мере за набављање и куповање обуће. Ми то исто чинимо. За неки дан бригада ће се опет пребацити на ваш терен^Она ће свакако кренути у онај срез, где сам се ја први 'пут~састао са Дражом 1942. године ..

⁹¹ По неким изворима у 2. батаљону је тада формирана 4. (ударна) чета; командир јој је био Драгољуб Стевановић (Драга Петријевац), а политички комесар Живадин Радојевић.

⁹² Зборник, том I, књ. 20, док. бр. 120.

Пре два дана формирао сам батаљонски биро у вашем батаљону ...

Код нас нема никакве нарочите реакције. Четници су се у приличној мери пасивизирали. Код њих је настало велико обољење од тифуса. Водите рачуна о томе!

Наши, изгледа, да су се опет пробили дубоко у Србију ...

*По питању формирања бригаде, оставићемо за доцније. За сада изгледа да је најбоље да се крећу заједно ..*¹⁹³

И непријатељ је почео у извесном смислу да мења тактику. Пошто му сталне потере и узнемиравања бригаде нису донеле жељени успех, почео је јачим снагама да поседа положаје око могућих рејона размештаја или на правцу кретања бригаде, како би је у погодном тренутку, пошто му обавештајна служба обезбеди потребне податке, напао с већом вероватноћом да ће је окружити и разбити. До једног таквог његовог напада на бригаду дошло је 17. јануара у Јеловику.

У 3 часа ујутру, 17. јануара, бригада је ушла у Јеловик, поставила обезбеђења и разместила се за одмор. У центру села био је 2. батаљон, а у засеоцима Павловићи и Лекићи 1. батаљон.

Непријатељ, обавештен где се бригада налази, реаговао је веома брзо.

Из Аранђеловца оу кренули Бугари правцем Гараша—Јеловик (минобацаче су поставили у Гарашима), а срески одред СДС и чета журишног батаљона СДС правцем планина Букуља—Јеловик. То су биле најјаче снаге и главни правац напада. #

Из села Вукосавци нападала је 2 (орашачка) бригада корпуса КГГ, а из Белановице, преко Широковца, одред СДС. У селима Калањевцима, Живковцима и Широковцу налазили су се 4. и 5. батаљон Качерске четничке бригаде Рудничког корпуса.

Наступајући из три правца ка Јеловику, непријатељ је покушавао да опколи бригаду. Нешто после 13 часова журишна чета и одред СДС из Аранђеловца напали су обезбеђење бригаде, 1. чету 1. батаљона. Она им је пружила јак отпор и зауставила напад. Остале јединице бригаде су одмах изашле на положаје (2. чета 1. батаљона у мокрој, тек испареној одећи). Штаб 2. батаљона је самоиницијативно упутио 1. чету у помоћ 1. чети 1. батаљона.

Непријатељ је жестоко нападао из сва три правца и присилио 1. чету 1. батаљона да се повуче пре него што јој је стигла у помоћ 1. чета 2. батаљона, која је потпала под јаку унакрсну ватру непријатеља па је и њој требало помоћи да се извуче. Бугари су минобацачком ватром засипали положаје оба батаљона.

Како бригада није стигла да поседне најповољније положаје није успела ни да организује чврсту кружну одбрану; али и да је то учинила са оно мало муниције којом је располагала није могла пружити јачи отпор изразито бројнијим непријатељевим снагама. Зато је штаб бригаде одлучио да се батаљони пробију ка селу Босути

¹⁹⁵ Архив Србије, ОК Мл.-366.

пре него што непријатељ затвори обруч, и тако избегну борбу у окружењу. Наређење о томе издато је батаљонима око 17 часова. Напред се пробијао 1. батаљон, а 2. се задржавајући непријатеља повлачио за њим. Бригада је успела да се одвоји од непријатеља тек када је пао мрак.

Приликом повлачења, 1. чета 2. батаљона нашла се одсечена од главнине пред непријатељским положајем, па је јуришем морала себи да крчи пролаз. Том приликом је погинуо политички комесар чете Данило Зеленовић и још два борца, а рањено је 5 бораца. Четници су ухватили 2 борца који су изгубили везу и стрељали их. У току борбе изгубило је везу 7 бораца, али су се дан касније вратили у јединицу.⁹⁴

После краћег одмора у Босути бригада је наставила покрет и 18. јануара осванула у Војковцима. Између 14/15 часова на брду изнад засеока у коме се одмарала бригада, појавили су се четници. Командант бригаде је повео на јуриш 1. батаљон, избио на брдо Клокотићи кроз положаје 1. и 2. батаљона четничке Качерске бригаде, преко Јасике (триг. 699) и Грчког гроба (к. 641) продужио за Босуту. Други батаљон није успео да се пробије тим правцем, јер су четници на Клокотићу поново посели положаје, па је скренуо ка Руднику.

У потеру за 1. батаљоном пошао је 2. батаљон Качерске четничке бригаде, а за 2. батаљоном ка Руднику, њен 1. батаљон док је у Војковцима остала 1. јуришна бригада корпуса КГГ, која је тада стигла у село. Крећући се по магли, кроз густу шуму, 2. батаљон се пробио преко брда Корушице и када је пао мрак и борба престала, одлепио се од четника. Привремена бригада у овој борби није имала губитака.

У сумрак је 1. батаљон преко Зелениковца (к. 522) ушао у Босуту и у њој преноћио, 18/19. јануара, без везе са 2. батаљоном. Сутрадан, 19. јануара, 1. батаљон је у Босути и Драгољу водио борбу са 2. батаљоном Качерске четничке бригаде. Увече су се четници повукли у Трудељ, а 1. батаљон се по мраку пребацио у Широковац, у заселак Јосиповићи. Убрзо је тамо стигао и 2. батаљон, па је у Широковцу преноћила цела бригада.⁹⁵

МУНИЦИЈА — НЕРЕШИВ ПРОБЛЕМ БРИГАДЕ

Од многих тешкоћа које је бригада морала да савлада најтеже је и то не повремено него стално — било помањкање муниције. Било је случајева да њени борци остану са по свега неколико метака на пушку и десетак метака на пушкомитраљез. Они су не ретко били принуђени да јуришају не отварајући ватру. То је без обзира на храброст бораца, био тежак осећај несигурности, јер је

⁹⁴ *Зборник*, том I, књ. 5, док. бр. 153.

⁹⁵ Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 39/5 и К-74, рег. бр. 42/5.

сваки од њих знао да непријатељ располаже са доста муниције. У то време кад ни хлеба није било, муниције је било још мање, а гладни борци су је више желели него хлеб. Бригада није била довољно снажна да освоји неки већи непријатељев гарнизон и у њему се снабде муницијом, а оно што се у свакодневним борбама могло запленили ни издалека није било довољно. Зато се покушавало да се до ње дође и на друге начине.

Читава партијска организација крагујевачког и младеновачког округа радила је тих дана на прикупљању муниције заостале код сељака, куповином од шверцера и набавком на други начин. Окружни комитет Младеновца писао је тих дана среским партијским руководиоцима да је њихов најважнији задатак прикупљање муниције. Штаб бригаде је и сам чинио што је могао у том погледу.

Заменик команданта бригаде Иван Стефановић Срба упутио је 9. јануара из Стојника содељењ?* бораца у сада Подунавља да прикупе што више муниције и донесу је бригади. Одељење је прошло кроз Дражањ, Мали Пожаревац, Друговац, Суводол, па поново кроз Друговац (у коме се срело са 5 бораца Космајског одреда) и Бадљевицу. Прикупили су 1.400 метака и по снегу и лошем времену кренули ка бригади. Гренили су у Малом Пожаревцу (и ту оставили једног борца на лечењу), а наредне ноћи пребацили се у Губеревац. Одатле их је „веза“ упутила у Баћевац, где се по добијеном обавештењу налазила бригада. Како нису нашли бригаду, одељење је преноћило у Баћевцу у коме је било и четника. Сутрадан се одељење повукло у једну шуму у којој су преданили, а увече се пребацили у Лисовић, еукобили са четницима, и вратили у Баћевац где су заноћили у једној напуштеној кући крај села.

Сутрадан, око 4 часа ујутру одељење је пробудила ватра којом су четници засули врата и прозоре и позиви четника борцима да се предају.

Три борца са тавана, а остали из приземља, прихватили су борбу. Успели су да ликвидирају четничког пушкомитраљесца, па, користећи тренутну збуњеност четника, искочили из куће и по дубоком снегу кренули ка Лисовићу, са намером да се врате у Мали Пожаревац. За њима су стрељачким стројем кренули четници. Испред Лисовића одељење је наишло на нови стрељачки строј четника, који му је ишао у сусрет. Зато су скренули на Уг. прошли поред Бељине и сишли на обалу реке Бељанице у рејону Мбнићких ливада. Четници су им се приближавали уз редеу, и низ реку силазећи низ падине са северне стране. Према југу, једином незатвореном правцу, био је брисан простор, преко кога се није могло прећи. Сељаци из околних села враћали су се баш тада са пијаце у Степојевцу уз реку Бељаницу, а и за њима су ишли четници.

⁹⁶ У одељењу су били: командир Лука Лукић, и борци: Светислав Радвановић (Миле Гарин), Милан Динић, Спира из Луњевца, два брата из Селевца, Мића из Друговца, Пера Личанин (избеглица из Сопота), Миле, ђак из Београда и Живорад Ћирић. Са одељењем се пребацио у Подунавље Живорад Радојевић, политички комесар 1. чете 2. батаљона, и остао тамо.

Тада је командир одељења одлучио да поседну корито реке и бране се док имају бораца и муниције, надајући се да ће ако неко преживи до мрака, успети и да се пробије.

Четници су се приближавали. На чистини и снегу било их је лако уочити. Убрзо је почела борба на живот и смрт против четничке 2. јуришне бригаде КГГ. Борци су прихватили горку истину да имају само једно решење: што скупље пролати свој живот. Око 14 часова четницима Јестигао у помоћ одред СДС. Непријатељ је појачао ватру. Од ње су прво погинула 4 борца, а мало затим још тројица. Остали су само Лука и Светислав. Четници су се све ближе приближавали. Експлозија ручне бомбе контузovala је Светислава; онесвешћен, је пао у реку, а командира Луку четници су тешко рањена заробили и стрељали. Онесвешћеног Светислава пренели су у Бељину⁹⁷

У операцијском дневнику 2. јуришне бригаде стоји да је 18. јануара 1944. од 4 до 16 часова „вршена потеря за 9 комуниста“ у рејону Лисовић—Равни гај—Баћевац—Баждаревац—Багрдан, да их је „3. батаљон натерао да скоче у реку Бељаницу из које су се очајнички борили“. Према истом извору, убијено је 7 а ухваћени „два комуниста од којих је 1 после саслушања стрељан“. Четници су запленили 8 пушака и 1.500 метака.⁹⁸ Одељење које је носило муницију изгинуло је због слабих веза на правцу кретања.

Недостатак муниције НИ је никада био тако критичан као у том периоду. Да би колико-толико поправила то стање, бригада је кренула у младеновачки округ. Оба окружна комитета наставила су да организују прикупљање муниције. Окружни комитет Крагујевца писао је 24. јануара 1944. Окружном комитету Младеновца:

„Нестрпљиво смо очекивали муницију која је требала да стигне од вас. Наша бригада се налази у врло тешком положају баш због тога што нема муниције. До данас нисмо добили од вас ништа. Како сам обавештен другови који су требали да пребаце муницију разбијени су, а већи део њих убијен од стране дражиноваца ...

Наша бригада је кренула у правцу вашег терена, са задатком да на неки начин дође до мало муниције. Ваш би задатак био да на сваки начин ухватите одмах везу са војском и, друго, да мобилишете све своје снаге на прикупљању муниције и брзо снабдете нашу бригаду. То је најважније! Не заборавите да од тога зависи њена егзистенција. Може да се деси да наша бригада и не стигне до вас, баш због истих разлога, и врати се натраг на овај терен. Ваш се задатак ни у колико не мења. Пребацујте одмах муницију овамо, а ја ћу држати везу са бригадом. Немојте да чекате да се прикупи нека већа количина, неколико стотина метака значиће за овај момент много.

⁹⁷ Он је касније, око 15. фебруара 1944. године, успео да им побегне. Вратио се у свој Космајски одред.

⁹⁸ Архив ВИН, ЧА, К-27, рег. бр. 49/3.

Предузмите и друге мере за набавку муниције. Тражите од другова Сремаца да вам погиаљу. Објасните им у каквом се положају налазимо. Само то треба да учините што пре! Друго, друг Остоја (Стева Мијаиловић Остоја из Велике Крсне, курир између ова два комитета — И. Ђ.) ми рече да се може набавити муниција путем куповине, погледајте и ту могућност и то одмах.

И у прошлом сам вам писму подвукао да је питање обуће за нагие борце исто тако једно од горућих питања. Предузмите и ту све што можете да учините ...

О расформирању бригаде на батаљоне и даље на чете видећемо идућег пута. Ви о томе поразговарајте и са Србом (Иваном Стефановићем, замеником команданта бригаде — И. Ђ.) и другим војним руководиоцима . . ."

Бригада је била стално у покрету, али је и изводила мање акције. У Живковцима се 20. јануара у 6 часова сукобила са Качерском четничком бригадом. Прошла је без губитака. Одатле се пребацила у Трбушницу, где су напали Лазаревачку бригаду, заробили 4 мобилисана сељака и пустили их кућама, а и запленила холандски пушкомитраљез и нешто муниције.¹⁰⁰

Један батаљон бригаде напао је 20/21. јануара железничку станицу Барошевац. У „Прегледу догађаја“ владе Милана Недића, од 27. јануара пише:

„21. о.м. на стајалишту 7 км од Лазареваца група непознатих бандита зауставила је теретни воз бр. 730, из кога су истоварили 10.000 кг пшенице упућене из Аранђеловца за Забрежје и исту колима отерали у непознатом правцу . .

Бригада је 21. јануара преданила у Даросави, а 22. у Трбушници у току ноћи 22/23. јануара она је из крагујевачког кренула у младеновачки округ. Уз пут су напали железничку станицу Рудовци о чему у наведеном „Прегледу догађаја“ пише:

„... 23. о.м. око 50 комуниста дошли су на железничку станицу Рудовци (13 км с.з. од Аранђеловца) где су спалили станичну архиву и демолирали зграду. Једна група од 200 комуниста прогала је такође кроз Рудовце и преко села Стрмово отишла за село Араповац (22 км с.з. од Аранђеловца). . .”

Из Рудоваца бригада је продужила ка Стрмову, па скренула према Даросави. У Пркосави ју је стигао курир, кога је упутио Душан Петровић Шане, и обавестио да су све висове око Даросаве посели четници и да не улазе у село. Бригада је наставила покрет ка Раниловићима, засеоку Бабићима, с намером да ту преноћи. На

⁹⁹ Зборник, том I, књ. 20, док. бр. 123.

¹⁰⁰ Архив Србије, ОК Мл.-387.

¹⁰¹ Зборник, том I, књ. 21, док. бр. 88.

улазу у село обавештена је да се у Бабићима налази 3 (младеновачка) бригада корпуса КГГ, коју на Ивањичким косама обезбеђују сеоске страже. Због недостатка муниције бригада је напала само сеоске страже, разоружала их не отварајући ватру и без одмора наставила покрет ка Космају.

Тек што су се прозобли и уморни борци 24. јануара разместили за одмор у Дучини, обезбеђење је јавило да једна четничка колона из Стојника иде према Дучини. Бригада је одмах наставила покрет према¹⁰² ЈЕЉИШ-Обавештен да се у Бељини налазе четници, командант је бригаду развио за борбу. Напред се кретао 1, а за њим 2. батаљон.

Испред села бригада је наишла на четнике, који су је дочекали ватром. Она је из покрета прешла у напад и после краће борбе убили су 8 четника, неколико ранили и заробили 2 мобилисана сељака. Заплељена је мања количина муниције и десетак пушака. Бригада није имала губитака.

После краћег задржавања бригада је наставила покрет преко Слатине и Дрлупе. Када је у Раниловићима, испред засеока Белановца, обавештена о доласку четника, скренула је ка засеоку Каменици и тако се вратила у крагујевачки округ. Основни циљ због којег је отишла, из тог округа, прикупљање муниције, није постигла. Бригада чак није ни успела ни да успостави везу са политичким радницима на терену којим је пролазила.¹⁰²

Секретар среског руководства КПЈ Посавине, Миодрах. Вуковић (Миле Сељак) известрио је 31. јануара 1944. Окружни комитет Младеновца о следећем:

*„Поред оних 500 метака, набавили смо 2.400 метака, два тек сада отворена сандука. Муниција потпуно нова... Не можемо је пребацити на Космај због реакције. Једини начин је да бригада дође до Губеревца, Лисовића, Равног Гаја и оданде да се пошаље једна десетина да их пребаци до бригаде. Са ових 3.000 метака расчистићемо целу Посавину. Са бригадом што пре овамо. Радимо на томе да ухватимо везу са Немцима ради куповине муниције... Радим око везе са Сремом... Бригада је била у недељу у Манићу и разбила један батаљон четника. После борбе отишла је у Арнајево“.*¹⁰³

Последњих дана јануара 1944. Окружни комитет Младеновца писао је Окружном комитету Крагујевца:

„Што Јкттше муниције учинићемо све да се прикупи. Има 500 комада код Мила Сељака. Гледаћемо да идућом везом то пошаљемо и да дотлетгрикучгШ још нешто. Испитаћемо случај са десетином

¹⁰² На прилазима селу Ва, четници су тада, у Колубарн, имали густо распоређене снаге, које су обезбеђивале четнички конгрес који се у њему одржавао.

¹⁰³ Архив Србије, ОК Мл.-384.

која је страдала. Она је носила 1.400 метака. Друг Живадин је по-
слао у присуству Марка и није од њега тражио курира ни другу
помоћ. Када је Дража запитао Марка где носе муницију, он је од-
говорио да свакако имају везу . . .¹⁰⁴

Рад на прикупљању муниције је настављен. Делегат Покра-
јинског комитета Душан Петровић Шане ипак је сматрао да је нај-
сигурнији ослонац у обезбеђивању муниције, одеће и обуће за бри-
гаду Округа у четот м,далрковтл па му 31. јануара поново пише:

*„Опет муниција! Већ толико времена чекамо и никако да стиг-
не . . . Подвлачим вам још једном, схватите најозбиљније и предуз-
мите све мере да нашу војску што пре снабдете.*

*Ви би морали поред најактивнијег ангажовања на прикупљању
муниције; да се нарочито заузмете на прикупљању, куповању, на-
бављању обуће, одела и веша. Обућа је нарочито један од великих
проблема. Борци су нам боси! Учините све да се што већи број обуће
прибави на том терену.*

Дакле, муниција и обућа!

*Шаљем вам друга Љубивоја (Гајића — И. Ђ.) кога сте тра-
жили. Он би требао да нам овог пута дотури муницију, коју има . . . ,¹⁰⁵*

Бригада је у акцијама запленавила нешто мало муниције, али
је трошила више од тога, тако да је, сутрадан после борбе на реци
Качер, 5. фебруара ушла у Даросаву скоро без иједног метка. Криза
је била достигла врхунац.

Дан пре тога из Брајковца је, са одељењем бораца, отишао
политички комесар Космајског одреда Љубомир Ивковић Шуца да
донесе муницију из села Баба. Одељење је прихватило сандук му-
ниције и намеравало да сачека ноћ па да крене назад. Али, када
се од Парцана појавила четничка колона они су кренули у току
дана. Исте ноћи су стигли у заселак Каменицу, одакле су се јавили
бригади у Даросави.¹⁰⁶

Сећање ондашњег заменика политичког комесара бригаде Слав-
ка Зечевића на тај догађај изгледа овако:

*„Бригада је 5. фебруара буквално без муниције, без метка,
ушла у Даросаву. Дан раније неко се од Космајаца сетио да у Ба-
бама има скривен сандук муниције. Шуца је одмах кренуо са оде-
љењем бораца да га пронађе и донесе.*

*У Даросави их је цела бригада са неизвесношћу очекивала.
Чини ми се да нико ни на шта друго није мислио него на муни-*

¹⁰⁴ Архив Србије, ОК Ар.-352.

¹⁰⁵ Архив Србије, ОК Мл.-389.

Љв муницију је у Бабе донео Радомир Т. Цветић Гардиста, када је по-
бегао из Недићеве гарде у партизане, крајем 1943. године. Био је курир Окруж-
ног комитета Младеновца и 2. шумадијске бригаде. Првих дана октобра 1944.
препознали су га и ухватили припадници СДС на железничкој станици Ри-
пањ. Од тада му се губи сваки траг.

цију. Општа забринутост је била потпуна. Време је било лоше: снег, ветар и хладноћа. Мислим да ту ноћ нико у бригади није спавао. Од Шуце и одељења које је отишло са њим очекивао се спас. Пред зору стигао је курир и јавио да су са муницијом стигли у заселак Петровићи, звани Пенгићи, али да од умора не могу даље, док се не одморе.

Бригада је живнула и разведрила се. Нестало је забринутости. Сви смо знали да смо спашени. Отишао сам са одморним одељењем бораца, да преузем муницију. Нашао сам преморено одељење бораца и Шуцу где спавају. Преузели смо муницију и донели у штаб бригаде. Отворили смо сандук, разастрли по поду ћебе и на њега сложили муницију. Она се сијала, светлела, зрачила. Била нам је дража од живота. Поделили смо је борцима, свима подједнако. Сви су постали веселији и сигурнији у себе . . ."

Но, проблем снабдевања бригаде муницијом остао је и даље. Шта се у то време чинило да се он ублажи може да посведочи и казивање Бранка Ковачевића:

„За време мога лечења, од ране, у селу Даросави Шане ми је послао 500 маневарских метака и око 100 метака који су слагали, да од њих правим бојеве метке. Ја сам то овако радио: са маневарског и слаганог метка клештима сам скидао зрна; потом сам бојево зрно постављао у чахуру маневарског метка и око њега добро стегао чахуру. Тако сам 100 метака послао у бригаду. Борци су ми касније говорили да им је ова муниција добро послужила у недостатку праве”.

Окружни комитет Младеновца писао је 9. фебруара 1944. Окружном комитету Крагујевца:

„Питање муниције је унеколико решено. Набавили смо 5.000 метака. Не знамо још само да ли је бригада то примила. Другови су отишли на уговорену везу са бригадом.

Што се тиче обуће ту смо такође уложили све силе. Има изгледа да ће се и то питање реишти, али не одмах. Мислимо да ћемо за десет дана набавити довољну количину. Сада имамо набављених десет пари и шаљемо их овом везом . . .”¹⁰⁷

А 11. фебруара 1944. Окружни комитет Крагујевца пише Окружном комитету Младеновца:

Муницију смо добили. Поведите најживљу акцију око даљег прикупљања. То нам је нарочито важно. Предузмите све мере за набавку и куповање обуће. Борци су нам боси.

Код нас је прилична реакција. Четничке снаге систематски јуре за нашом бригадом. Муниција је дошла у последњем часу.

¹⁰⁷ Архив Србије, ОК Ар.-357.

Иначе, налазили смо се у врло гадном положају. Зато је потребно створити солидну резерву .. ¹⁰⁸

Бригада, 1. шумадијски и Космајски одред увек су оскудевали у муницији, а нарочито у току зиме. Почетком фебруара 1944. бригада је била у најкритичнијој ситуацији. Сарадњом окружних комитета Крагујевца и Младеновца, и стицајем других околности, и то време је с тешком муком преброђено. Али, проблем недостатка муниције ни тада, а ни касније није решен, све док бригада, половином 1944, није почела изводити веће акције и пленити веће количине муниције. Чак и после расформирања Привремене бригаде, 12. фебруара 1944, Окружни комитет Крагујевца је у писму Окружном комитету Младеновца од 22. фебруара тражио муницију за 1. шумадијски одред:

„Ви знате да ови овамо врло слабо стоје са муницијом. Гледајте да се што пре пошаље нешто муниције. Вама се обраћам јер знам да ћете ви то правилно распоредити. Борци из шумадијског батаљона то очекују. Водите рачуна да се не разочарају. Иначе, продужите и даље најактивније на прикупљању муниције. Она ће нам с пролећа нарочито бити потребна. Исто тако прикупљајте и пушке. Чувајте добро и аутоматска оружја. Покушајте да се набави што више муниције из Срема .. ¹⁰⁹

РАЗБИЈАЊЕ 1. ЈУРИШНЕ БРИГАДЕ КОРПУСx\ КГГ

У другој половини јануара 1944, четници, у тесној сарадњи са Бугарима и СДС, појачали су нападе на бригаду. Формирање јуришних бригада део је њихових настојања да, користећи зимске услове, несташницу муниције и друге тешкоће, разбију бригаду и униште НОП Шумадије. Покушавали су да је разбију и изнутра. Непосредно или преко рођака, поименично су позивали поједине борце да напусте партизане и врате се кућама, обећавајући им „опроштај“.

О формирању јуришних бригада говори се у многим четничким документима. Дража Михаиловић у јануару радиограмом бр. 311 упозорава своје команданте корпуса:

„Скрећем најозбиљнију пажњу на потребу најхитнијег образовања летећих бригада по корпусима. Ми се морамо најозбиљније спремити за најодлучнију битку противу комуниста. Летеће бригаде морају имати сталне четнике, а не мобилисане. Ове бригаде, за разлику од мобилисаних снага, морају се кретати у далеке крајеве на прву мају заповест. Многи команданти још нису схватили важност ових бригада, па ме извештавају да су их формирали, док у ствари

¹⁰³ Архив Србије, ОК Мл.-404.

¹⁰⁵ Архив Србије, ОК Мл.-418.

оне нису од сталних четника, већ мобилисаних снага. Мобилисане снаге формирају се поред летећих бригада, као и до сада, али летеће бригаде треба створити што пре и извести".¹¹⁰

Начелник крагујевачког округа у извештају Недићевој влади за јануар 1944. пише да се код четника појављују „летеће бригаде“, чији је циљ да гоне комунисте и да је формирање тих бригада уследило после споразума присталица Д. М. (Драже Михаиловића — И. Ђ) и Немаца".¹¹¹

С друге стране, у партијским окружним руководствима, настављала се дилема о томе у¹¹² каквом ће организацијском облику партизанске снаге у Шумадији наставити борбу у тешким зимским условима. Једни су сматрали да снаге треба још јаче груписати у бригади, а други да то треба учинити у одредима.

Окружни комитет Младеновца 30. јануара 1944. пише у извештају Покрајинском комитету Србије:

„Наш батаљон се сада креће у саставу са Шумадијским одредом. На нашем терену се налази само петнаесторка, која врши сутније акције и прикупља муницију. Наше је мишљење било да ми батаљон поделимо на 2—3 мање самосталне чете од по 25—30 људи које би се кретале у разним срезовима. Тако би се и снаге могле сачувати и ономогућила непријатељска концентрација, а и могло би се на нашем терену осетити јаче присуство наших снага . . .“¹¹²

А само дан касније, 31. јануара, Окружни комитет Крагујевца писао је Окружном комитету Младеновца:

„У прошлом писму тражите да се ваш батаљон врати на ваш терен и да тамо дејствује по четама . . . Војни руководиоци мисле да би расформирање батаљона у чете, које би се кретале по срезовима, довело нужно и брзо до разбијања и распадања тих чета . . . јер су борци још млади, а услови борбе тешки и сложени“.

Пошто је указано на недостатке војних и политичких кадрова и недовољну чврстину партијске организације, секретар предлаже прераспodelу кадрова, без обзира на то из којег су батаљона, и наставља:

Од ове бригаде формираћу сталну бригаду за овај моменат с тим да се побољша квалитет вашег батаљона на рачун Шумадијског . . . Бригада би се кретала на вашем и овом терену. То ћу учинити још из једног разлога. Сви руководиоци заступају мишљење да је групно кретање најбољи начин да се одрже и да се супротставе непријатељским снагама. Предузео сам и те мере да се

^{1,0} Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 44/5-4.

¹¹¹ Архив ВИИ, „МН“, К-25, Ф-1, Д-8/1-2, и К-25, док. бр. 49/1-1.

¹¹⁸ Архив Србије, ПКС-482.

преко таковског терена што пре повежемо са нашим бригаама, које оперишу око Ужича, и у случају нарочите реакције да би могли да крену и у томе правцу.

Мислим да ћете се сложити са овом мојом одлуком. Верујте, другови, да је то једини начин да се очувају наше снаге, а у првом реду ваш батаљон .. ,"¹¹³

Поред бригаде, у јануару је у крагујевачком округу деловала једна ударна десетина, а почетком фебруара формирана је и друга. Њихови задаци остали су исти: мање акције, у сарадњи са политичким радницима, диверзије, обавештајни рад, разбијање органа окупаторске, квислиншке и четничке власти, ликвидирање издајника и, уопште, узнемиравање непријатеља и уношење несигурности у његове јединице. Испред сталних потера чегника, СДС, СДК и мањих јединица окупатора, групе су, за разлику од бригаде, лако и брзо измицале, пробијале се кроз непријатељски распоред, повезивале се са сарадницима, појављивале онде где их је непријатељ најмање очекивао.

Ево једног примера из рада десетине коју је водио Бранко Ковачевић.

Десетина је сазнала да једна чета Ударног батаљона СДС са сталним седиштем у Београду 23/24. јануара око 22 часа креће из Аранђеловца, преко Младеновца, за Београд, пошто је околину Аранђеловца „очистила од комуниста“. Како је бригада била на путу за Космај, ударна група је добила задатак да тој чети сама постави заседу. Одабрано је погодно место у селу Копљарима, тзв. Дубока јаруга, око 22 км од Младеновца.

Пред мрак је десетина кренула из Врбике. Уз пут је на железничкој станици Бањи узела кључ за одвртање завртњева на шинама и повела са собом групу сарадника. Пред наилазак воза одвојила је саставе шина и шине усмерила у јаругу, а на насипу поставила заседу.

У локалном возу бр. 723, који је те ноћи наишао око 3 часа, била је јуришна чета СДС, око 90 стражара, и 25 бугарских војника. Локомотива и два вагона слетели су са колосека; локомотива се набила у насип, а вагони су се претурили и смрскали. Још неколико вагона је искочило из шина. Међу Бугарима и стражарима СДС наетала је паника и запомагање. Кад су почели да искачу из воза заседа је отворила ватру, а онда се без губитака повукла. Губици непријатеља нису утврђени. Враћајући се из ове акције десетина је у Орашцу запалила општинску архиву и запленила новац и намирнице прикупљене за четнике.

Бригада је 24/25. јануара преноћила испред Венчана, у засеоку Каменици и у Рудовачком забрану. У суседној Даросави су били четници 1 (опленачке) бригаде корпуса КГГ. Пошто није имала снаге (и муниције) да нападне и разбије те четнике, бригада је продужила ка планини Руднику. У то време се Руднички четнички кор-

¹¹³ Архив Србије, ОК Мл.-389.

пус налазио на обезбеђењу четничког конгреса у селу Ба, па су качерски и колубарски срез били без четничких оперативних јединица. У зору 25. јануара, бригада је кренула из Каменице. До мрака је преко Брајковца стигла у Живковце и ту преноћила. По киши, у зору 26. јануара, пребацила се у Босуту. Сутрадан, 27. јануара, открила ју је 2. бригада корпуса КГГ у Војковцима.

Командант Опленачке групе бригада, која је овде била уместо одсутног Рудничког корпуса, преузео је њено гоњење. Већ 28. јануара он упућује две бригаде (2. бригаду и 1. јуришну бригаду) „да нападну комунисте у граничним селима орашачког и качерског ореза“, а 29. јануара одредио је својој 1. бригади да поседне Буковик, Даросаву, Мисачу и Стојник „и чека наилазак комуниста“.¹¹⁴

Из Војковца се бригада 27. јануара, после доручка, пребацила у Заграђе, заселак Даниловићи—Ђоковићи, а сутрадан доручковала у Рељинцима. Одатле се пребацила у Мутањ, где је заноћила 28/29. јануара.¹¹⁵

По врло лошем времену, киши и блату, бригада је пре сванућа 29. јануара кренула преко Заграђа и Трудеља ка Драгољу. На маршу је, после подне, обавештена да јој из Босуте долазе у сусрет 2. и 1. јуришна бригада корпуса КГГ Бригада је запосела доминирајући положај на линији: Орловац (к. 561)—Мали Кик (к. 407). Четници су, по ветру и киши, око три часа нападали њен положај, али без успеха. Када се смркло, бригада се одвојила од четника, и преко Козеља, 30. јануара стигла у Гараше. Истог дана се пребацила у Крушевицу, где се одморилa. Преноћила је у Прогореоцима, а 31. јануара осванула у Даросави, у засеоку Старом Селу (Петронијевићи), где је остала и 1. фебруара. За то време одржавани су састанци и прорађивани разни материјали.¹¹⁶

Четничке 2. и 1. јуришна бригада повукле су се из Драгоља за Горњу Трешњевицу и Вукосавце. Тек око 11 часова 1. фебруара избиле су на планину Букуљу, с које су се спустиле у Буковик. Ту је 1. јуришна бригада корпуса КГГ опколила у кући Милана Миловановића два политичка радника и једног курира ОНИ Су Се храбро борили до 15 часова, кад им је нестало муниције. Тада су јуначки изгинули, а четници су запалили Миланову кућу, у којој су изгорела и њихова тела.¹¹⁷

Из Буковика је четничка 1. јуришна бригада корпуса КГГ продужила ка Даросави, о чему с штаб бригадае иа време известили Дана Миловановић и Михаило Стојановић Чврга. Четници су ушли у Даросаву око 16 часова, с намером да у њој преноће. Штаб се сместио у кући трговца Николе Виторовића Цинцарина, а батаљони у три кафане (Љубе Томића, Воје и Богољуба Пантелића). Коман-

¹¹⁴ Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 47/5.

¹¹⁵ У Заграђу је бригаду сачекао секретар Окружног комитета Чачка Милош Минић Црни и ишао са њом до Мутња.

¹¹⁹ Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 4/6 и 47/5.

¹¹⁷ Били су то политички радници Даница Пајевић Дана и Васа Савић и курир Милосав, син Милана Миловановића.

дант Опленачке групе бригада наредио је команданту јуришне бригаде да на смену држи по пола људства на обезбеђењу, јер постоји опасност од напада партизана, али овај није поступио по наређењу.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане и штаб бригаде имали су потпун увид у ситуацију. Организовано и брзо су прикупљени подаци о четницима. Учинили су то сарадници НОП-а Даросаве, углавном жене, које су носиле вечеру четницима. Прикупиле су податке о бројном стању, распореду и јачини обезбеђења, смештају штабова и главнине, итд. Углавном, штаб Привремене бригаде је о четницима знао скоро све, а четници о њему ништа.

На основу прикупљених података делегат Покрајинског комитета Србије, штаб бригаде и Радован Грујић, члан Округног комитета Крагујевца, направили су план напада на 1. јуришну бригаду, који је требало извршити после пола ноћи. Планом је било предвиђено:

— да 1. батаљон избаци четнике из села и набаци их на положаје 2. батаљона, на јужној страни села (1. чета нападала је са северне стране, преко Крушика и Белих обала, а 2. са источне, дуж цесте и пруге Аранђеловац—Даросава, до потока Пештена, затварајући тај правац од Аранђеловца заседом код гробља);

— да 2. батаљон са две чете поседне јужну страну Даросаве на левој обали Пештена, и затвори правац Даросава—Лазаревац, а са 3. четом правац Даросава—Ваган, и на тим положајима сачека четнике када се буду повлачили испред 1. батаљона и доврши њихово разбијање.

Поред тога, планирано је да се две тројке убаце у Даросаву пре почетка напада, опколе штаб четничке групе бригада у Цинцаревој кући и прекину његову везу са јединицама, а по присицању 1. батаљона, заједно с њим, ликвидирају сам штаб. Две групе омладинаца из Даросаве задужене су да у 3 часа (када је планиран почетак напада) пресеку телефонске везе Даросаве са Аранђеловцем и Лазаревцем.

Планирано је да се рањеници прикупе на Вагану, где је требало да се пребаци бригада после разбијања четника.

Четама 2. батаљона обезбеђени су водичи, сарадници НОП-а из Даросаве (1. батаљону нису били потребни, јер су његови борци добро познавали овај тврэн).

Командант бригаде је око 23 часа издао командантима батаљона наређење за напад.

Сам напад је текао овако: даросавски омладинци су пресекли телефонске везе, како је предвиђено, у 3 часа. И две у село убачене групе су на време блокирале кућу у којој се налазио четнички штаб. Чете 1. батаљона поселе су полазне положаје за напад са пола часа закашњења, а заседа је затворила правац од Аранђеловца. Знак за почетак напада дат је у 3.30 часова. Чете 1. батаљона су у трку разбиле четничка обезбеђења, од којих је само оно у засеку Тонковићи пружио слабији отпор 2. чети, али је брзо

савладано. Чете су упале у село и истовремено нападе четничку главнину на спавању.

Наступајући са северне стране, 1. чета је наишла на 60 четника који су спавали у кафани В. Пантелића. Изненађени четници су панично искакали кроз врата и прозоре и бежали у мрак. Слично се дешавало и у кафанама Б. Пантелића и Љ. Томића. Четници нису ни помишљали на отпор. Већина их је у првом тренутку покушала да побегне ка Аранђеловцу. Нападајући из тог правца, 2. чета се код железничке станице сударила с том масом четника у бекству и ватром их скренула ка фабрици шамота. Чета је настојала да заплени што више оружја и муниције. Тако је стигла до куће Николе Виторовића Цинцара у којој је, на спрату, био опкољен четнички штаб.

Паника међу четницима се повећавала. Дочекани ватром 2. чете, они су, како се претпостављало, кренули ка јужној страни села, одакле једино нису тучени ватром, а одатле ка Ваган/ и Прогореоцима. Оставили су коње, комору, штаб и све остало, само да би што пре побегли. Тамо, на том правцу, требало је да их дочека 2. батаљон и докрајчи. Али то се није десило. Водич је, пошто је неко време лутао, одвео 2. батаљон на споредан правац, уместо на онај који му је одређен. Тако је само мали део четника наишао на његове положаје. Главнина четника се, иако у неред и панично, ипак повукла и побегла преко Плочника ка Вагану и Прогореоцима.

У Прогореоце су већ били стигли рањеници и болесници бригаде. Опрезни, приметили су да се ситуација изменила и да се четници пробијају ка њима, па су се околним правцем вратили у Даросаву, где је била бригада.

У 5 часова ујутру, само је још група од око 20 четника са штабом, пружала отпор из чврсте, од камена и бетона изграђене куће месног трговца. У приземљу је била продавница, на којој су се прозори и врата затварали спољним металним ролетнама, а на спрату су биле просторије за становање. Кад је почео напад, четници су покушали да изађу из куће, али су били спречени ватром.

Иако је остала сама, ова четничка група је пружила жесток отпор. Одбила је позив да се преда, псовала, претила и поименично дозивала неке партизане, рачунајући засигурно да ће јој на време стићи помоћ из Аранђеловца.

Било је већ свануло када су борци покушали да ручним бомбама истерају четнике из куће. Али, у средње одељење на спрату бомбе се нису могле убацити, а четници су се баш ту склањали; неке бомбе су успели и да врате.

Када су видели да помоћ не стиже, четници су ипак понудили да се предају. Наредено им је да избаце оружје и изађу са подигнутим рукама. Двојица су одбацила оружје и изашла. Иза трећег четници су отворили ватру и убили Душана Радоњића, члана Окружног комитета Крагујевца, и засули ватром "околне борце. Миливоје Станичић Сеља и Живомир Станојчић Луне пуцали су из пушкомитраљеза на четнике, а у приземље куће утрчали су Бранко Ко-

вачевић и Петар Петрушевић (Пера Македонац). Кад је покушао да се степеницама докопа спрата, Бранко је тешко рањен (избијено му је око, а мало затим рањен је и у руку).¹¹⁸

Тада је командир 2. чете 1. батаљона Душан Павловић Бора наредио да се донесе слама, на којој су четници те ноћи спавали, и да се убади у приземље; нашло се и мало бензина којим је слама потпаљена, пошто је претходно у њу убачена љута паприка. Бетонска плоча је Штитила четнике од вагре, али не и од папреног дима. Половина четника се тада, ипак, предала. На спрату их је остало девет. Један је успео да побегне, а осморица су изгорела.¹¹⁹ Четнички штаб је ликвидира^н у 7 часова.

Тако је у Даросави, 1/2. фебруара 1944, разбијена 1. јуришна бригада корпуса КГГ, елитна четничка јединица. Убијено је 14 четника (од којих је 8 изгорело), заробљено је 8, а заплењено нешто пушака и већа количина муниције. Био је то велики успех бригаде. Командант четничке јуришне бригаде Милутин Филиповић нашао се у свануће 2. фебруара, само са још два четника, у селу Гараши, одакле је обавестио одред СДС у Аранђеловцу да су му бригаду у току ноћи разбили комунисти у Даросави.

После разбијања четника, бригада је 2. фебруара пре подне напустила Даросаву и преко Медведњака (к. 353) и Главице (к. 344) пребацила се у рејон Рудовачког забрана (триг. 324). Са Жутог Оглавка и Дрењака на колону бригаде припуцавали су четници. По одласку бригаде, у Даросаву је ушао орески одред СДС из Аранђеловца, са неколико немачких војника. У засеоку Старо Село препуцавали су се са заштитницом бригаде. Бригада је на маршу морала да одбије још један јачи четнички напад (рањена су јој два борца) док је стигла у рејон Главице где је преноћила 2/3. фебруара.

Командант корпуса КГГ, обавештен о разбијању 1. јуришне бригаде у Даросави, наредио је команданту Опленачке групе бригаде да над Даросавом изврши „одмазду“ због погинулих четника.¹²⁰

У извештају обавештајца НОП-а из Аранђеловца Окружном комитету Крагујевца од 5. фебруара 1944. пише:

„ . . . Овдашњи Дражиновци иду као побијени због Даросаве. Овуда су провукли 12 мртвих и 9 рањених . . . Упорно се тврди да

¹¹⁸ Бранка су изнели из куће Милутин Ранковић Чеда и Иван Кузмановић Макса. Прву помоћ му је пружио санитетски референт бригаде Жарко Бесара.

¹¹⁹ Командант 'Опленачке г^вине бригада.' поручник Миливоје Т. Миловановић Фл^кус Једини је успео да побегне из куће у којој се налазио опкољен штаб. Изашао је на кров, спустио се на кров суседне шупе, с^с Нае У- реку, Пештен, где се прикрио док бригада није отишла из Даросаве.

¹²⁰ Четници су 9. фебруара у 8 часова „похватили све грађане Даросаве и затворили у народну школу ради извршења ислеђења“. Затим су убили „у бегству“ Влајка Јанковића Пекара зато „што је дао комунистима бензин“ за паљење зграда и њиховог штаба^ разрезали новчану одштету (за изгубљене коње и уништenu четничку имовину) и наредили подизање споменика изгинулим четницима, итд.

је цела бригада Филиповића (Милутина, зв. Фица, команданта 1. јуришне бригаде корпуса КГГ — И. Ђ) растерана и уништена.

Колико весеља на нашој страни. . . Четници прете да ће одмазда бити страгина. Нарочито прете са Калабићем.,¹²¹

БОРБА НА РЕЦИ КАЧЕРУ

Бригада је 3. фебруара наставила покрет ка Араповцу. На челу колоне се кретао 2. батаљон, а за њим 1. са рањеницима. Око 10 часова, на излазу из Миросаљаца, 2. батаљон је у рејону Гаја (к. 214) наишао на 2. и 5. батаљон Лазаревачке четничке бригаде. У суоретној борби четници су потисли 2. батаљон, па је затражена помоћ команданта бригаде. Упућена је 2. чета 1. батаљона, која је неприметно подишла четничким положајима на једној коси, бацила бомбе и јуришем заузела њихов положај. То је довело до повлачења четника. Ова чета је продрла у центар Араповца, а у 16 часова тамо је отигла цела бригада. Губици четника нису утврђени.

Из 2. чете 2. батаљона погинуо је борац Ратомир-Рата Јанковић, а рањен Ђура Грубачић; од 3. чете одсечено је 6 бораца (четници су ухватили 3 и заклали, 1 се вратио у чету, а за судбину двојице се није сазнало).

Пред мрак, бригада се преко Миросаљаца, Стрмова и Малих Црљена, вратила у Трбушницу и заноћила у засеоцима Ранђићима и Дишићима. Ту је штаб бригаде обавештен да се у свим околним селима, осим у Брајковцу, налазе четници. Бригада се вратила у Брајковац. У свитање 4. фебруара прошла је кроз центар села и задржала се на одмору у засеоку Петровићима.

У току преподнева делегат Покрајинског комитета Србије и штаб бригаде одржали су састанак са штабовима батаљона. Извршена је анализа дејства бригаде последњих дана, договорене мање кадровске промене у батаљонима, одлучено да се бригада пребаци на неколико дана на планину Рудник. Политички комесар Космајског одреда Љубомир Ивковић Шуца упућен је са одељењем бораца у Бабе по муницију.¹²²

Око 13 часова обезбеђење је известило да се према Брајковцу крећу колоне четника и СДС са свих страна, осим из правца Живковаца.¹²³

¹²¹ Архив Србије, ОК Ар.-355.

¹²² Бригада је постројена око 12 часова и командант је саопштио кадровске промене: за команданта 1. батаљона постављен је Душан Врањеш Уча, а за команданта 2. батаљона Душан Репач (Шера Књијар). Том приликом бригади је говорио Душан Петровић Шане. При крају говора стигло је обавештење о наиласку четника.

¹²³ По повратку са обезбеђења Светосавског конгреса Руднички корпус кренуо је да прочеља колубарски и качерски срез и наишао на бригаду. Његови полазни рејони били су Дудовица—Трбушница и Белановица.

Командант бригаде је одмах наредио покрет. Бригада се уиутила ка Живковцима. На том правцу нису до тада примећене непријатељеве снаге.

Четници су са пристојне удаљености, како су то знали и раније да чине, пратили бригаду. Изгледало је да се она успешно одвојила од непријатеља. Али када је после једночасовног марша 1. батаљон, који је ишао на челу, избио на Мрамор (к. 353), ситуација је изгледала сасвим друкчије. Из Бвлановице је, преко Калашеваца, према Великом церу (к. 327), у сусрет бригади ишао средски одред СДС; правцем Дудовица—Липље—Пољаница кретала се Качерска, а за њом Лазаревачка четничка бригада. Командант Привремене бригаде, који је ишао са 1. батаљоном, наредио је тада да 1. батаљон 1. четом (командир Света Андрић) поседне Велики цер (к. 327) и заустави напад средског одреда СДС из Белановице, а 2. чету (командир Милорад Прокић) упути на десну обалу реке Качер, у рејон Амбаришта (к. 211), са задатком да Качерској четничкој бригади онемогући удар у десни бок бригаде и обезбеди пребацивање преко реке Качер. Другом батаљону је наредио да убрза покрет, скрене на југ, кроз Пољанице избије на Качер, пређе га и продужи на Врлају (к. 343) у село Козељу.

Са 1. четом 1. батаљона на положај су изашли командант и политички комесар батаљона. У 15 часова чету је напао средски одред СДС из Белановице, два пута бројнији од ње и далеко боље наоружан. Чета се упорно бранила. И у рејону Амбаришта 2. чета је зауставила напад Качерске четничке бригаде.

Између та два положаја 2. батаљон је журио ка реци Качеру, али је испред цесте Белановица—Љиг, уместо да продужи право на реку, скренуо у лево, ка Белановици. За њим је одмах упућен курир, који га је вратио на место прелаза преко реке Качера, али је у томе изгубљено доста драгоценог времена.

Настојећи да разбију бригаду, четници и СДС су упорно нападали. У тренутку кад се 2. батаљон примакао месту прелаза преко реке Качера, 2. чета 1. батаљона је изненада напустила Амбариште и прешла преко реке. Њен положај је посела четничка Качерска бригада и још јаче угрозила десни бок Привремене бригаде, којој је леви бок истовремено угрожавао средски одред СДС из Белановице. Бригада је потпала под снажну унакрсну ватру непријатеља између цесте Белановица—Љиг и реке Качер. Запретила је опасност да непријатељ пресече колону бригаде на самој обали рзке. Док је 2. батаљон распоређивао чете да зауставе ове опасне продоре непријатеља, тешко је рањен командант Привремене бригаде Илија Јовановић Лала. Био је то врло критичан тренутак и тежак ударац за бригаду. Команду је преузео делегат Покрајинског комитета Душан Петровић Шане, који се нашао у близини. Наредио је санитарском референту бригаде да превије команданта, а заменику политичког комесара да га изнесе. Четама је наредио да по сваку цену бране положаје. Оне су успеле да зауставе напад непријатеља и да потом организовано пређу реку.

Око 16 часова бригада се пребацила преко реке и наставила марш кроз шуму, уз северне падине Врлаје. Једном неопрезном борцу 2. батаљона експлодирала је ручна бомба и тешко га ранила. Другови су га изнели на Врлају, где је умро и сахрањен.

У колони бригаде тада није било 1. чете 1. батаљона. Она је до 18 часова пружала отпор среском одреду СДС у Калањевцима, али није успела да се одлепи од њега и повуче за бригадом. После пребацивања бригаде преко реке Качера њена одбрана више није имала сврхе. У сумрак чета се повукла, ноћу се пробила у Драгољ и вратила у бригаду. Једно њено одељење, које је одсечено у току борбе, успело је да се преко Живковаца и Гараша пребаци у Даросаву, где се сутрадан вратило у чету.

У овој борби је погинула Слободанка Лазаревић Бранка, а тешко су рањени командант и политички комесар 1. батаљона, Душан Врањеш Уча и Аца Железничар. Обојица су заробљени.¹²⁴ Суградан је одред СДС ухватио једног борца у Живковцима. Непријатељ је запленио оружје погинулих и заробљених и нешто пропагандног материјала. Према изворима СДС погинуо је један стражар.¹²⁵

Борба на реци Качеру била је последња, и најкритичнија, борба Привремене шумадијске бригаде, у којој су утрошене последње залихе муниције.

РАСФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

После прелаза реке Качера бригада се одвојила од непријатеља, затим по мраку наставила покрет и преко Трудеља, Драгоља и Јеловика око пола ноћи стигла у Гараше, у заселак Радисављевиће. Обавештена да се у два суседна засеока, Марковићима и Плећевићима, налазе две бригаде корпуса КГГ, а она је ушла у заселак између њих, Привремена бригада је одмах напустила село и низ Орловицу се спустила у Даросаву, а одатле преко Осретка стигла на Камаљ и ту преданила 5. фебруара. Рањеници су смештени у земнице села Даросаве, а политички радници су отишли на терен. Привремена бригада је, скоро без метка, чекала да јој одељење, које је дан раније упућено из Брајковца у Бабе, донесе муницију. Следеће ноћи муниција је стигла и подељена је борцима. По снегу високом тридесетак сантиметара, који је нападао у току ноћи, бригада је у свануће 6. фебруара кренула према Дучини. Из 3. чете 2. батаљона нестао је један пушкомитраљезац, кандидат за члана КПЈ, и 3 борца (2 другарице).

¹²⁴ Ближи подаци о Аци Железничару нису могли бити утврђени. У извештајима СДС називају га Бугарином. Зна се да је био прекаљени раднички борац из Београда. Стражари СДС настојали су да га ухвате жива. Мада тешко рањен, борио се док је имао муниције. Стражари СДС провезли су га кроз Белановицу у колицима за ђубре. Храбро се држао до смрти. Умро је у затвору.

¹²⁵ Архив ВИИ, „МН“, К-25, рег. бр. 11/3-1.

Четници су будно пратили бригаду. Пошто је 5. фебруара био обавештен да се „група партизана“ налази између Барајева и Парцана, у Манићу, командант 4. бригаде корпуса КГГ је одмах наредио 2. и 4. батаљону да поседну Парцански вис (триг. 408) и лево од њих ухвате везу са 2. јуришном бригадом корпуса КГГ.¹²⁶ Командант 2. батаљона известио га је 6. фебруара после подне да је посео заселак Јанковиће у Дучини, јер је сеоска стража око 12 часова приметила на Дучинском гробљу око 150 партизана. Увече је командант 4. бригаде наредио да се батаљони прикупе око Дучине, а он је са штабом 2. јуришне бригаде почео планирање припрема за напад на Привремену бригаду.¹²⁷

Бригада није сачекала четнички напад већ се 6/7. фебруара пребацила у рејон Раниловића, Велике Иванче и Стојника (ора-Шачког), где је остала 7. и 8. фебруара. Четници су 8. фебруара у Дрлупи ухватили 3 партизана.¹²⁸

Бригада је 9. фебруар провела у Венчанима, у засеоку Каменици. У четама су одржани састанци на којима се расправљало „о критици и самокритици“.

Ујутру 10. фебруара бригада се преко Дрлупе вратила у Дучину. На раскрсници у селу борци оу нашли две крваве мотке поред повеће локве крви на снегу. Ту су четници претукли, а затим заклали борце које су два дана раније похватили када су се удаљили из својих чета. Њихове лешеве пребацили су на пијацу у Сопот и јавно их изложили.

Политички радници Посавског ореза обавестили су штаб Привремене бригаде? Да су у селима око Дучине прикупљене 4. и 2. јуришна бригада корпуса КГГ. Знајући да се Лазаревачка четничка бригада креће према Космају, штаб је одлучио да се с бригадом, која није имала довољно муниције, не упушта у веће борбе са јаким четничким снагама, већ да одмах крене преко Сибнице и Миросалца ка Барошевцу.

После подне бригада је близу Миросалца наишла на Лазаревачку четничку бригаду и у борби вођеној до мрака грисилила је да се повуче. Затим је продужила преко реке Турије ка Барошевцу, где је и преноћила 10/11. фебруара, нашла на четнике и растерала их. Четничко обезбеђење, а потом и остали, скоро читав час су жестоком, али непрецизном ватром тукли колону бригаде. Рањен је смењени командант 2. батаљона Милан Живковић Ујак, а 3. чету тог батаљона напустила је једна десетина, са замеником командира чете, која је била у заседи на путу. Такође су дезер-

¹²⁶ Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 22/6.

¹²⁷ Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 24/6; Батаљони 4. бригаде корпуса КГГ држали су: 1 — Раниловић. Сибницу и суседна села; 2 — Стојник, Дучину, Манић и Дрлупу; 3 — Бељину, Слатину и околна села и 4 — Лисовић, Губеревац, Парцане и Бабе.

¹²⁸ Архив ВИИ, „МН“, К-25, рег. бр. 30/3—1.

тирала 4 борца из његовв 1. чете.¹²⁹ Бригада се преко Рудоваца пребацила у Крушевицу, где су борци мирно провели 11. фебруар.

Два дана раније, 9. фебруара, у Даросаву су дошле две бригаде корпуса КГГ да изврше одмазду за онај пораз који је 1. јуришна бригада доживела 1. фебруара. Сутрадан, 10. фебруара, око 10 часова, наишао је оклопни воз од Лајковца који је и у одласку и у повратку забуном отворио ватру по четницима, па су они побегли из села. Пре тога су убили Влајка Јанковића Пекара (зато што је дао бензин партизанима 2. фебруара) и мештанима заказали збор, који нису одржали. Шта се то догодило између Немаца и четника, штаб бригаде и политичко руководство тада нису знали, али да није било ништа озбиљно потврдио је већ следећи дан, 12. фебруар, када су Лазаревачка четничка бригада и 120 стражара СДС из Лазаревца напали Привремену бригаду у Даросави. Борба је вођена скоро читав дан. Из 2. батаљона рањен је један борац.¹³⁰ Увече се бригада пребацила у Раниловић, где су вечерали, а исте ноћи се вратила у заселак између Даросаве и Буковика и у њему преноћила.

Привремена бригада, заправо два обједињена батаљона Шумадијског и Космајског НОП одреда, улагала је крајње напоре да се одржи у неравноправној борби са многобројним непријатељским снагама. Било је то све теже у условима када јој је непријатељ стално био за петама, наизменично убацивао против ње своје одморне јединице и непрекидним дејствима постепено трошио њене снаге.

Услед сталних покрета и борби, у бригади није било могућности за интензивнију војну обуку, културно-просветни и други рад, снабдевање муницијом никако се није могло трајно решити, као ни велика оскудица у одећи и обући за ратовање у зимским условима. Тешки услови борбе неповољно су утицали на борбену способност бригаде. Нарочито је то било изражено у 2. батаљону из којег је неколико млађих и неискусних бораца дезертирало, међу којима и два кандидата за чланове КПЈ. У 1. батаљон/ били су старији и искуснији борци који су тешкоће борбе у зимским условима лакше подносили. Свему томе треба додати и напоре непријатеља да уништи бригаду, нарочито четника који су, у ствари,

¹²⁸ Укупно је 3. чету 2. батаљона од 30. децембра 1943. када је ушла у састав бригаде, до тада напустило 19 бораца. Четници су 7 ухватили и убили. Судбина осталих 12 је непозната. Чета је тако спала на 6 бораца, па практично није ни постојала. За то време рањено је и погинуло 5 бораца. У чети су претежно били сељаци и интелектуалци.

Јо Према изворима СДС, погинула су 4 партизана: Живко Богдановић, из Врбце, Првослав Владед (избеглица), живео у Врчину, Добривоје и Милан Радојичић, из Даросаве, а четници Лазаревачке бригаде заклали су 4 сарадника НОП-а из Даросаве: Милоша и Стану Ранковић, Велимира Станичића и његовог сипг Непријатељ је у извештаје погинулих уносио партизана и убијене сељаке као партизана, па је понекад тешко одвојити погинуле партизана од жртава непријатељског терора. Према истим изворима, из одреда СДС погинуо је само један стражар. (Архив ВИИ, „МН“, К-25, рег. бр. 11/3—1, и К-30, рег. бр. 13/1—1).

водили последњу за њих одлучујућу битку за Србију, односно за свој опстанак. О томе сведочи и овај извештај Окружног комитета Крагујевца, упућен 11. фебруара 1944. Покрајинском комитету Србије. У њему, између осталог, о стању у округу пише:

„Код нас бесни реакција. Сваким даном све јача. Слична је оној из 1941—42. године у п.м.у. Четничке банде мобилисале су све своје снаге да нас униште. Нарочито се журе да искористе зиму. Блокирају села, врше претресе у стрељачком строју, итд.

Четничке снаге у великим групама стално су се кретале за нашом бригадом. Није било дана без борбе. Мање групе (20—30) налазе се по свим селима, врше обавештајну службу и притисак на народ.

Док је било лепо време наша бригада могла је уз помоћ политичких радника, уз подршку народа, еластичним пребацавањем и дугим маршевима, успешно да се бори и да егзистира као таква јединица.

Овај велики снег то то? онемогућује. Не може далеко <за се пребаћи, а оставља тугове за собом.

Непријатељ је искористио ту повољну ситуацију за себе и го- нио је у корак. Свакодневно су имали наметнуте борбе; даље, не- достатак муниције. То нас је приморало да оступамо. Једини излаз из те ситуације био је да уасФоумиуам буигаду у чете што сам учинио.

Космајскг1 бахаЛ:02jJ^e отишао иа^свој терен. Ја мислим да ћемо овако тШ]Боље~да^сачувамо живу снагу~нХсшхх одреда. Чим се време пролетиа одмах ће бити лакше за кретање. Потребно је Космај- цима подвући, ја сам то већ уудио, да њихови политички рабници пруже помоћ њиховом Оатаљону. . . .¹³¹

[^]Делегат[^]Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане одржао је 12. фебруара увече састанак са штабом Привремене бри- гаде и штабовима батаљона у Буковику. Састанку су присуствовали и неки чланови Окружног комитета Крагујевца. Расправљано је о новонасталој ситуацији и начину да се изађе из ње. Закључено је да су четници после конгреса у селу Ба још одлучније кренули да униште бригаду. Јакe непријатељеве снаге распоређене су по целим подручјима; обавештајна служба непријатеља је врло акти- вна, што се види из чиње(нице да он често у заседама сачекује бри- гаду или се брзо концентрише око ње и напада је из више праваца, а увек са одморним снагама. Тешки зимски услови, нарочито снег, отежавају кретање бригаде, откривају правац њеног покрета и ме- ста задржавања. Стални покрети и борбе, нередовна исхрана, слаба одећа и обућа, знатно су исцрпили борце. Бригада је у сталној кризи због недостатка муниције. Њени губици, у погинулима и онима~који

¹⁵¹ Архив за раднички покрет Југославије, Србија Н/154. Душан Пе- тровић Шане писао је 11. фебруара да је Космајски батаљон отишао на свој терен, а он је то учинио тек сутрадан. (Зборник том I, књ. 7, док. бр. 31).

су је напустили, су велики. Командант бригаде је теже рањен, заменик се разболео, што се неповољно одразило и на морал бораца.

За излаз из тешке ситуације постојале су две могућности: да се бригада пробије у јужну Србију, тамо настави борбу до пролећа и тада се врати у Шумадију, и друга, да се батаљони врате у матичне НОП одреде. презиме у њима и на пролеће поново Формирају

- Прихваћена је друга варијанта као реалнија и повољнија. На то је вероватно утицало већ од почетка ("Сразличито гледање") два окружна комитета на место, улогу и начин борбе бригаде, односно партизанских одреда у Шумадији у том периоду. У сваком случају, новом одлуком је онемогућено непријатељима да заједнички ударом јаких снага униште бригаду. Постојала је већа вероватноћа да се уз велику подршку коју су одреди и бригада имали у селима Шумадије, упркос непријатељском терору, очува жива сила, борци одморе и лакше преброде тешке зимске услове. Јер, до пролећа није било далеко.

Привремена шумадијска бригада постојала је и деловала око педесет дана. Батаљони су се привремено растали, с тим да се поново нађу у пролеће.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане писао је 11. фебруара Окружном комитету Младеновца о бригади:

„Можда ћемо бити приморани да расформирамо бригаду и по четама. За сада то јоги не. Али учинићемо све да би сачували живу снагу наше војске. Будите спремни да дочекате чете ако то буде. Обавезно би било да политички радници у том случају пруже пуну, систематску помоћ четама. Видећемо како ће се даље развијати догађаји у вези с тим. Дакле, тако!..

Два дана касније, 13. фебруара, шаље му поново писмо, али сада већ сасвим одређено:

„Ваш батаљон враћа се на ваш терен. Приморани смо да тако учинимо. Реакција је свом снагом свакодневно ударала по нашој бригади. Вештим маневрисањем и подршком народа, бригада је могла да егзистира све дотле док ово време није дошло. Под овим условима то је даље немогуће. Конспиративно кретање те нпрмогнџр и непријатељ нас прати из села у село. Даље, слабо стојимо са муницијом. Дакле, све то приморало нас је да учинимо све оно што смо учинили.

¹³² Занимљиво је да није разматрана могућност да се пробије за 1. шумадијском бригадом на "селоодну територију Санцака и источниГ-Босне, поготову што је та варијанта усвојена почетком новембра 1943. године за 1. шумадијску бригаду. Разлог томе су биле пристигле вести о тешким губицима 1. шумадијске бригаде у

¹³⁸ Архив Србије, ОК Мл.-404.

Другови, предузмите све могуће мере да би очували живу снагу одреда. Учврстите везе и пунктове са четама, наредите политичким радницима да пруже помоћ војсци. То нарочито, јер другови из штаба подвлаче да не примају пуну помоћ политичких радника. Учините све! То неће да буде дуго . . . ,¹³¹

О повратку 2. батаљона Привремене бригаде у Космајски одред Окружни комитет Младеновца известио је Покрајински комитет Србије 17. фебруара 1944:

„Наш батаљон вратио се на наш терен. Друг Павле (Душан Петровић Шане — И. Ђ) нам пише да су били присиљени да то учине услед ситуације у Шумадији. Ствар се дакле завршила онако како смо пудлагали пре 6 недеља, амГ~под много неповољнијим околностима . . . Губитака је било, али је командни ко.дар и чланство скоро сасвим очувано .. ,¹³⁵

И батаљон Шумадијског одреда напустио је Даросаву 12. фебруара увече. Његова 1 (колубарска) чета пребацила се у колубарски, а 2 (орашачка) чета у орашачки орез. Командант и политички комесар батаљона наизменично су били у једној и другој чети.

Заменик политичког комесара бригаде Славко Зечевић Влада упућен је на политички рад у орашачки срез.

Тако се завршило једно од најтежих поглавља борбе за ослобођење народа Шумадије и његових оружаних снага.

¹³¹ Архив Србије, ОК Мл.-405. *Зборник*, том I, књ. 20, док. бр. 127.

¹³⁵ Архив Србије, ПКС-495, и ОК Мл.-414.